

Dariusz Galewski

Akademia Muzyczna we Wrocławiu

ARTYSTYCZNA FUNDACJA KANONIKA JOHANNA JAKOBA BRUNETTIEGO DLA KATEDRY WROCŁAWSKIEJ

Po zakończeniu Soboru Trydenckiego (1546–1563), który stał się punktem zwrotnym w dziejach Kościoła katolickiego i zapoczątkował jego odnowę, odrodziły się również kontakty śląskiego duchowieństwa z Rzymem¹. Miały one dwojaki charakter, gdyż wiązały się przede wszystkim z wyjazdami duchownych na studia w rzymskim Collegium Germanicum², jak również z przyjazdami nielicznych Włochów na Śląsk, przede wszystkim do Wrocławia – stolicy rozległej diecezji. Proces ten zauważamy zwłaszcza w dobie wojny trzydziestoletniej (1618–1648) i po jej zakończeniu, kiedy to pośród wrocławskiego duchowieństwa diecezjalnego skupionego na Ostrowie Tumskim pojawiło się kilku Włochów, pośród których możemy wymienić Girolama Benzonię z Werony oraz Giovanniego Giacoma i jego brata Giovanniego Brunettich z Massa di Carrara³. Należeli oni do jednej z dwóch działa-

¹ Na temat wcześniejszych kontaktów śląskiego duchowieństwa z Rzymem zob. J. Drabina, *Kontakty Wrocławia z Rzymem w latach 1409–1517*, Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Seria A nr 219, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1981.

² Por. J. Jungnitz, *Die Breslauer Germaniker*, G.P. Aderholz' Buchhandlung, Breslau 1906.

³ W rękopisach i literaturze przedmiotu imiona występują w wersji niemieckiej (Hieronimus i Johann Jakob) lub polskiej (Hieronim, Jan Jakub). Rodzicami braci

jących tam kapituł kolegiackich – katedralnej lub świętokrzyskiej. Niestety do dzisiaj nie mamy pełnego opracowania historii i stanu osobowego obu wspólnot w XVII w., co niewątpliwie utrudnia badania nad mecenatem kulturalnym tej grupy duchowieństwa. Głównym źródłem wiedzy pozostają zatem epitafia kanoników i dokumenty przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu (=AAW)⁴. Spośród wymienionych duchownych zajmiemy się w niniejszym artykule Johannem Jakobem Brunettim, któremu katedra wrocławska zawdzięcza najstarszą nowożytną kaplicę. Głównym źródłem informacji na temat jego życia i działalności jest łacińska inskrypcja epitafijna pochodząca z kaplicy Najświętszego Sakramentu, która pomimo znacznego zniszczenia podczas ostatniej wojny zachowała się w odpisie:

Soli Deo honor et gloria. Vivus morienti, qui tota vita mori didicit, hoc monumentum non Canonicatum Cathedralis et Collegiatae Wratislaviae et Nissae Ecclesiarum; non Dignitatum Cubicularii Clementis Papae X, Praepositi Oppolii, Sebastiani Episcopi Wratislaviensis Officialis et Vicarii Generalis, Cardinalis Hassiae Curiae Episcopalis Praefecti; sed ad bonae mortis meditationem christianae hic felicitatis partem sibi posuit Joannes Jacobus Brunetti, gente Italus, nec mireris; Unde septem ab sui origine gavisus Episcopis: Godefrido, Urbano, Clemente, Lucilio, Leonardo, Timotheo, Hieronymo, fidei christianae in Silesiae Magistris; inde Canonicum amplecti parerat Ecclesiam tantorum Patrum memoria pro merito Cultorum, pietatem pro tempore habitu imitantem. Viator viventi veniam, mortuo quietem precare. Hic tibi, quod summum ad utramque vitam, Nosce te ipsum exoptat. Anno 1673 auctus honore Scholastici finivit mortalitatem, exactis annis 63, mensibus 7, diebus 12, incepit aeternitatem 1692, die 22 Martii. Huius Capellae, Omnibus Sanctis sacrae, et perpetuarum Litaniarum de Nomine Jesu ad hoc Altare Fundatori, de Ecclesia, Capitulo, Episcopatu ob pietatem, fidem, iustitiam, per 38 annos bene merito bene precare viator, similis indignus voti⁵.

Brunettich byli Łazarz i Clea z domu Guerra; por. J. Pater, *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII wieku*, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 1998, s. 169. Kolejni Włosi przybyli do Wrocławia w następnym stuleciu; *ibidem*, s. 83.

⁴ AAW, *Akten betreffend den Scholastikus Johann Jakob von Brunetti; sein Testament*; syg. III A 3e.

⁵ Por. H. Hoffmann, *Der Dom zu Breslau*, Franke Verlag und Druckerei, Otto Borgmeyer, Breslau 1934, s. 67–68.

(Jedynemu Bogu chwała i cześć. J. J. Brunetti, który przez swoje długie życie uczył się, co to śmierć, za swojego życia ten pomnik wystawił, nie dla upamiętnienia swojego kanonikatu w katedrze wrocławskiej i w Nysie, nie dla upamiętnienia godności szambelana dworu papieża Klemensa X, prepozyta w Opolu, wikariusza generalnego i oficjała biskupa Sebastiana von Rostocka, prefekta kurii biskupiej kardynała Fryderyka von Hessen, lecz dla rozmyślania o dobrej śmierci. J. J. Brunetti – Włoch z urodzenia, i nie dziw się temu, gdyż Wrocław miał siedmiu Włochów jako biskupów i krzewicieli chrześcijaństwa: Godfryda, Urbana, Klemensa, Lucyllusa, Leonarda, Tymoteusza, Hieronima; dlatego przyjął też tego kanonika. Wędrowcze, błagaj o przebaczenie dla żyjących i o spokój dla zmarłych; on błaga za ciebie o, tak ważne dla życia doczesnego i wiecznego, poznanie samego siebie. W 1673 r. został jeszcze scholastykiem; zakończył doczesność i rozpoczął wieczność 22.03.1692 r., mając 63 lata, 7 miesięcy i 12 dni. Poświęcił tę kaplicę Wszystkim Świętym i ufundował odmawianie Litanii do Najświętszego Imienia Jezus; pracował przez 38 lat w katedrze, kapitule i biskupstwie z pobożnością, wiarą i sprawiedliwością. Wędrowcze, podaruj mu swoją modlitwę, gdyż ty potrzebujesz jej także).

Uzupełniając podane powyżej fakty, możemy przedstawić nieco bardziej szczegółowy biogram fundatora kaplicy, który urodził się 10 VIII 1628 r. w tokańskiej miejscowości Massa di Carrara. W latach 1649–1651 studiował prawo na uniwersytecie w Pizie, a w 1651 r. otrzymał doktorat obojga praw i wyjechał na Śląsk. Świecenia kapłańskie przyjął we Wrocławiu 16 VI 1652 r., rok później został kanonikiem katedralnym, a w 1673 r. scholastykiem tutejszej katedry⁶. Posiadał również godność kanonika głogowskiego (którą w 1677 r. odstąpił bratu), nyskiego i prepozyta kolegiaty św. Krzyża w Opolu⁷. Pełnił także ważną funkcję wikariusza generalnego i oficjała biskupa Sebastiana von Rostocka oraz prefekta kurii i wikariusza generalnego jego następcy biskupa Friedricha von Hessen-Darmstadt. Posiadał również honorowy tytuł szambelana papieskiego na dworze Klemensa X. Zmarł 22 III 1692 r., po trzydziestu ośmiu latach pracy dla tutejszego Kościoła, przeżywszy

⁶ J. Kopiec, *Brunetti Johann Jakob (1628–1692)*, [w:] *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon*, red. E. Gratz, S. M. Janker, Duncker & Humblot GmbH, Berlin 1990, s. 51.

⁷ R. Nieszwiec, *Kapituła kolegiacka w Opolu w okresie rządów Habsburgów 1526–1740*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2006, s. 340–341.

sześćdziesiąt trzy lata, siedem miesięcy i dwanaście dni. Ponieważ Brunetti z chwilą przybycia do Wrocławia był już po studiach prawniczych i miał tytuł naukowy, dlatego po uzyskaniu święceń kapłańskich, pomimo że był obcokrajowcem, został przyjęty w poczet członków wrocławskiej kapituły katedralnej. Od 1435 r. obowiązywał bowiem zakaz nadawania godności kościelnych duchownym spoza Śląska, rozszerzony następnie o ziemie Królestwa Czeskiego. Wyjątek stanowili jednak kapłani mający tytuł naukowy⁸. Od 1664 r. włoski kanonik stał się bliskim współpracownikiem biskupa Sebastiana von Rostocka (1664–1671), a po jego śmierci kardynała Friedricha von Hessen (1671–1682), dzięki czemu powierzano mu szczególnie ważne sprawy. Po wyborze Rostocka na biskupa ordynariusza wrocławskiego pojechał dwa razy do Rzymu, najpierw w 1665 r. jako reprezentant kapituły, aby uzyskać papieskie zatwierdzenie elekcji, a następnie w 1668 r., aby w imieniu biskupa przedłożyć relację z funkcjonowania diecezji „ad limina”⁹. Był także przełożonym Bractwa Najświętszego Sakramentu, powołanego w 1676 r. przez kardynała Friedricha von Hessen, dla którego miejscem modlitw stała się nowo wzniesiona kaplica¹⁰. W cytowanym epitafium, którego autorem mógł być w części sam fundator, warto podkreślić passus odnoszący się do pochodzenia, w którym wymienieni są poprzednicy kanonika na Śląsku – biskupi wrocławscy pochodzący z Włoch – Godfryd, Urban, Klemens, Lucyllus, Leonard, Tymoteusz,

⁸ J. Pater, *op. cit.*, s. 80–81. Jego młodszy brat Giovanni przybył do Wrocławia około 1660 r. i rozpoczął tu sześcioletnią naukę w gimnazjum jezuickim, a następnie wyjechał na studia do Rzymu i po powrocie został przyjęty w poczet kapituły katedralnej; *ibidem*, s. 169; Z. Lec, *Jezuici we Wrocławiu (1581–1776)*, Papieski Fakultet Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 1995, s. 91–96.

⁹ J. Jungnitz, *Sebastian von Rostock. Bischof von Breslau*, G.P. Aderholz' Buchhandlung, Breslau 1891, s. 93–94; J. Kopiec, *op. cit.*, s. 51; tenże, *Relacje biskupów wrocławskich „ad limina” z XVII i XVIII wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 68, 1987, s. 104.

¹⁰ H. Hoffmann, *Bruderschaftsleben im barocken Breslau*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, Bd. 6, 1971, s. 232–234; J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontr-reformacji 1520–1742*, t. 2, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1995, s. 157.

Hieronim, którzy we wczesnym średniowieczu krzewili na tym terenie chrześcijaństwo. Niemal wszystkie wymienione postacie są jednak legendarne i prócz Hieronima (1046–1062) – drugiego z rzędu władcy diecezji pochodzącego być może z Rzymu¹¹ – nie znajdziemy ich w spisach wrocławskich ordynariuszy i sufraganów. Wymieniony na samym początku Godfryd miał być pierwszym tutejszym biskupem, który wśród pogańskich mieszkańców zaprowadzał chrześcijaństwo, niszcząc posągi ich bóstw. W związku z wyraźnym akcentowaniem powrotu do tradycji w potrydenckim Kościele historia ta odżyła w środowisku katedralnym, o czym świadczy poświęcony biskupowi pomnik, ustawiony w 1732 r. w nawie głównej. Odwołanie do włoskich poprzedników zajmujących najważniejsze stanowiska w lokalnym Kościele miało nobilitować kanonika w oczach współczesnych i przypominać im, gdzie tkwią korzenie chrześcijaństwa. Sześć lat po przyjeździe Brunettiego do Wrocławia przybył tu, jak wiemy, jego młodszy brat Giovanni, który od 1693 r. pełnił funkcję biskupa pomocniczego i po śmierci w 1703 r. został pochowany w krypcie kaplicy¹². Szczęśliwie przetrwało w całości jego epitafium, w którym czytamy:

Deo immortalis et mortalitati Joannis Brunetti Episcopi Lacedaemonis, Suffraganei, Custodis et Canonici Wratislaviensis Ac Praesidis Nissensis, qui certamen suum strenue decertans, ab eruditione famam, a laboribus praemia, a merito dignitates reportavit, cursu Inter haec egregie consummato Deo immortalis et mortalitati Joannis Brunetti Episcopi Lacedaemonis, Suffraganei, Custodis et Canonici Wratislaviensis Ac Praesidis. Creatori animam, Redemptori fidem, naturae humanitatem vanitatemque mundo reddens, repositam sibi coronam, quam virtus sedulo exulta, iustitia diu administrate, religio zelose promotam de pretioso lapide composuit, feliciter consecutus est. Porro ut vel post sera fata opera illius bona lucerent, tres argenteas lampades hic perpetuo ursuras, Sacramento Eucharistico dicavit. Multa se pro Ecclesia, Episcopatu et Capitulo praeclare gessisse huic monumentum sua fasta ad exemplum, sine reticentia ad memoriam insculpi non iussit, sed meruit. Plura superstes Nepos et Haeres Lazarus Liber Baro de Brunetti digna recordatione ornamenta positurus, si loci angustia par gratitudine fuisset. Viator! Aliena

¹¹ Por. K. Dola, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1996, s. 26.

¹² J. Pater, *op. cit.*, s. 169–171.

haec sunt, unum adhuc, quod tuum est, lege: Nulli contigit impune nasci, et, tu, quisquis es, aliquando non eris! Obiit ultima Februarii Anno 1703¹³.

(Bogu Nieśmiertelnemu i śmiertelnikowi Johann Brunetti biskup Lacedemonu, sufragan, kustosz i kanonik we Wrocławiu, przewodniczący prezydium w Nysie. Walczył w dobrych zawodach. Jego erudycja przyniosła mu sławę, jego praca zapłatę, jego zasługi szacunek. Bieg swój ukończył. Swojemu Stwórcy oddał duszę, swojemu Odkupicielowi wierności dochował, naturze swoje człowieczeństwo, światu marność pozostawił. Koronę swą zachował, którą mu cnota starannie dochowana, sprawiedliwość długo sprawowana i religia gorliwie pomnażana niczym kamienie szlachetne wspólnie tworzyły. Jeszcze po jego śmierci pali się jego dzieło, trzy srebrne lampy, które ufundował, aby płonęły wiecznie ku czci wiecznej wszystkich świętych. Więcej mówić o swoich zasługach na rzecz Kościoła biskupstwa i kapituły nie zezwolił, choć na to zasłużył. Powiedzieć więcej o dobrach świadczonych na rzecz Kościoła, biskupstwa i kapituły nie należy. Jego bratanek i spadkobierca baron Lazarus Brunetti uczyniłby więcej dla jego upamiętnienia, gdybyż to miejsce było tak duże jak jego wdzięczność. Wędrowcze, jedno tylko przeczytaj, co dotyczy ciebie: nikt nie rodzi się bez grzechu i kimkolwiek jesteś, raz jesteś, nie więcej. Zmarł 28 lutego 1703 roku).

Z cytowanego tekstu dowiadujemy się, że sufragan ufundował trzy srebrne wieczne lampki zawieszane przy wejściu do kaplicy. Wymieniony jest również baron Lazarus Brunetti, bratanek i spadkobierca biskupa, który zajął się upamiętnieniem zmarłego i wystawieniem mu pomnika.

Kaplica ufundowana przez kanonika Brunettiego, która jest przedmiotem niniejszych rozważań, była pierwszą barokową budowlą tego rodzaju, jaka stanęła przy katedrze¹⁴ [il. 1]. Została wzniesiona w 1672 r., a więc za życia fundatora, najprawdopodobniej według projektu północnowłoskiego architekta Carla Rossiego i dedykowana Wszystkim Świę-

¹³ Por. H. Hoffmann, *op. cit.*, s. 68–69.

¹⁴ W późniejszych dekadach wzniesiono dalsze kaplice – św. Elżbiety (1680–1700), Najświętszego Sakramentu (zwaną Elektorską; 1716–1724) oraz Zmarłych (1749). W tym samym czasie wybudowano także dwie okazałe kaplice położone na obszarze Starego Miasta – przy kościele Dominikanów pw. bł. Czesława (1711–1718) i przy kościele Norbertanów pw. Matki Boskiej Bolesnej (Hochberga; 1723–1725).

tym¹⁵. Jej twórca pochodził z północnych Włoch, z rejonu Como, skąd do Europy Środkowej od średniowiecza wędrowały setki architektów, kamieniarzy i sztukatorów¹⁶. Od niedawna wiemy, że urodził się 21 X 1619 r. w Pellio Superiore w Dolinie Intelvi, jako jedno z pięciorga dzieci Giovanniego Antonia Rossiego i Giacominy Drissiny¹⁷. W Lombardii ukształtował się jego język artystyczny, z którego korzystał po przybyciu na Śląsk w połowie XVII w., współpracując często z synem: Domenikiem Antonim. Brak miejscowych artystów operujących nowoczesnymi, czyli włoskimi, formami sprawił, że Rossi zyskał szereg zamówień na obszarze całej prowincji, pracując zarówno dla mecenasów katolic-

¹⁵ F. W. Erdmann, *Beschreibung der Cathedral-Kirche ad St. Joannem und der Kirche zum heiligen Kreuz auf der Dominsel zu Breslau*, Georg Pfilipp Aderholz, Breslau 1850, s. 43–47; J. Jungnitz, *Die Breslauer Domkirche. Ihre Geschichte und Beschreibung*, G.P. Aderholz' Buchhandlung, Breslau 1908, s. 102–103; B. Patzak, *Der Baumeister der Sakramentskapelle am Breslauer Dome*, „Die Kultur” Wissenschaftliche Beilage der Schlesischen Volkszeitung, Nr 9 u.10, September/Oktober 1927, s. 193–196; L. Burgemeister, G. Grundmann, *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*, Kommissionsverlag von Wilhem Gottlob Korn, Breslau 1930, s. 156–157; H. Hoffmann, *op. cit.*, s. 66–70; H. Dziurla, *Sztuka baroku 1650–1750. W kręgu kontrreformacyjnych i cesarskich urzędników*, [w:] *Sztuka Wrocławia*, red. W. Broniewski, M. Zlat, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław 1967, s. 270–271; K. Kalinowski, *Architektura barokowa na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 57–58; H. Dziurla, *Kaplica Najświętszego Sakramentu*, [w:] *Leksykon architektury Wrocławia*, red. R. Eysymontt, J. Ilkosz, A. Tomaszewicz, J. Urbanik, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław 2011, s. 421. Od 1676 r. stała się miejscem spotkań Bractwa Najświętszego Sakramentu i stąd jej obecne wezwanie.

¹⁶ Por. M. Karpowicz, *Artisti Valsoldesi in Polonia nel 600 e 700*, Menaggio 2009; *idem*, *Artyści włosko-szwajcarscy w Polsce I połowy XVII wieku*, Wydawnictwo Siostr Loretanek, Warszawa 2013.

¹⁷ M. Smoliński, *Giovanni Domenico Rossi – der Stuckateur aus dem Intelvi – Tal und seine Tätigkeit in Böhmen, Schlesien und West-Deutschland in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts*, [w:] *Wokół Karkonoszy i Gór Izerskich. Sztuka baroku na śląsko-czesko-łużyckim pograniczu*, red. A. Kozieł, Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze, Jelenia Góra 2012, s. 75–76. Panu dr. Mariuszowi Smolińskiemu z Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego bardzo dziękuję za informację dotyczącą dokładnej daty narodzin C. Rossiego.

kich, jak i protestanckich. Pośród jego najważniejszych dzieł należy wymienić rozbudowę pałacu książęcego w Oławie (1659–1680), pałacu biskupów wrocławskich w Nysie (ok. 1660–1670), kaplicę grobową Melchiora Hatzfelda w Prusicach (1664), Mauzoleum Piastów w Legnicy (1677–1678), kaplicę Loretańską w kościele Dominikanów pw. św. Wojciecha we Wrocławiu (1679) oraz nadzór nad budową kaplicy św. Elżbiety przy katedrze (1680–1686)¹⁸. W Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu (=AAW) mamy niewiele informacji archiwalnych na temat budowy kaplicy Najświętszego Sakramentu. W swoim interesującym artykule z 1927 r. Bernhard Patzak, powołując się na akta kapituły katedralnej i akta nyskie, napisał, że 29 V 1670 r. kanonik Brunetti sprowadził z Nysy do Wrocławia włoskiego muratora, zatrudnionego przy kościele św. Jakuba, którym według autora był Carlo Rossi. Przytoczył także fragment, w którym jest mowa o tym, że na posiedzeniu kapituły w dniu 24 IV 1671 r. kanonik przedstawił rysunek (projekt) kaplicy, która ma stanąć obok bocznego, prawego wejścia do katedry, w celu uzyskania pozwolenia na jej realizację¹⁹. Na obecnym etapie badań możemy stwierdzić, że projekt ten nie zachował się w zbiorach wrocławskiego archiwum, co nie wyklucza jego przechowywania w innym miejscu. W dokumentach fabryki katedralnej z 1672 r. znajdują się wzmianki o wypłaceniu wynagrodzenia dla rzemieślników za wykonanie epitafium, nie wiadomo jednak czy przeznaczonego do kaplicy Wszystkich Świętych (Najświętszego Sakramentu)²⁰. Według pierwszego monografisty katedry Friedricha Willhelma Erdmanna ołtarz i epitafia wykonane zostały z czarnego marmuru dębnickiego (*aus Schwarzem Krakauer*

¹⁸ K. Kalinowski, *op. cit.*, s. 54–63.

¹⁹ „Am 24. April des Jahres 1671 zeigte Herr Brunetti eine Bauzeichnung vor, um die Einwilligung des Domkapitels zur Erbauung einer Kapelle neben der rechten Seitenporte an der Kathedrale zu erlangen, die er auch unter der vorangegangenen Zustimmung des Herrn Bischofs erhielt”, por. B. Patzak, *op. cit.*, s. 194. Autor nie podaje jednak sygnatury tego dokumentu.

²⁰ AAW, *Rationes Fabricae Ecclesiae Cathedralis Wratislaviensis [...] de Anno 1672*, syg. IIIa 13c 232.

Marmor)²¹. Autor nie powołuje się niestety na żadne źródła archiwalne. Natomiast w Archiwum Klasztoru Karmelitów Bosych w Czernej (=AKC) znajdują się trzy informacje, które można łączyć z omawianą kaplicą, a które zostaną omówione w dalszej części artykułu.

Kaplica Najświętszego Sakramentu jest jednym z najwcześniejszych dzieł wykonanych przez Carla Rossiego na Śląsku. Staneła pomiędzy przyporami nawy południowej, najprawdopodobniej na miejscu starszej gotyckiej budowli, po zachodniej stronie kruchty mieszczącej jedno z trzech wejść do świątyni. Wzniesiona została na planie ośmioboku i przykryta sferyczną kopułą z wysoką latarnią. Narożniki ujęte są lizenami, a w ścianach znajdują się trzy okna zamknięte łukiem półkolistym. Wejście do wnętrza prowadzi przez arkadę ujętą kompozytowymi pilastrami i jest zamknięte kutą kratą z herbem fundatora, wspartą na marmurowych balaskach [il. 2]. Po obu stronach zawieszono dwie (pierwotnie trzy) srebrne wieczne lampki, ufundowane przez biskupa Brunettiego, i dwa kinkiety²². Wnętrze podzielone jest pionowo gurtami, zaś poziomo na trzy strefy – dolną ołtarzowo-pomnikową, środkową tamburu i górną kopułową [il. 3, 4]. Na posadzce kaplicy znajduje się marmurowa płyta zamykająca wejście do krypty, z herbem kanonika i napisem *Joan(nes) Jacobus Brunetti Can(onicus) Vratislav(iensis)*. Na wprost wejścia ustawiony jest wykonany z czarnego marmuru ołtarz, ujęty z obu stron dużymi oknami, zaś na ścianach bocznych epitafia – po lewej stronie fundatora, a po prawej jego brata biskupa pomocniczego Johanna Brunettiego (1646–1703). Ołtarz ma formę edikuli ujętej w korynckie kolumny i spływy wolutowe, z przerwanym naczółkiem, za którym otwiera się półkoliste okno, znajdujące się już w partii tamburu [il. 5]. W zwieńczeniu znajdował się do ostatniej wojny herb fundatora, natomiast w części cokołowej zachował się napis: *Christo Salvatori Crucifixo hoc altare proprio aere structum dicavit Jo. Jacobus Brunetti*

²¹ F. W. Erdmann, *op. cit.*, s. 43. Autor nie podaje jednak źródła, na którym oparta jest ta informacja.

²² W medalionach znajdują się inskrypcje: *Lampadem hanc Sacramento Eucharistio Joannes Brunetti Episcopus Lacedaemoniensis Suffraganeus Vratislaviae [...] Anno 1703.*

*Can. Vrat. 1672*²³. Nie przetrwał niestety pierwotny obraz ołtarzowy, przedstawiający zgodnie z dedykacją Ukrzyżowanie²⁴. Kluczowa dla określenia genezy retabulum jest informacja z Archiwum Karmelitów Bosych w Czernej, która pochodzi z dnia 24 V 1672 r. i odnosi się do wpłaty (olbory) za ołtarz przeznaczony dla Wrocławia (72 zł): *pro altari vratislavie*²⁵. Charakterystyczne dla ówczesnej produkcji kamieniarskiej w Dębniku formy, takie jak kapitele korynckie złożone z trzech warstw mięsistych liści akantu i wolutowe spływy ujmujące kolumny, jak również przytoczona wcześniej informacja Erdmanna, pozwalają łączyć ołtarz kaplicy Najświętszego Sakramentu z tym ośrodkiem²⁶. Na mniejsze ołtarza ustawione było do ostatniej wojny okazałe srebrne tabernakulum, które obecnie znajduje się w ołtarzu Matki Boskiej Bo-

²³ H. Hoffmann, *op. cit.*, s. 66. Na retabulum znajdowała się także inskrypcja *Alt. VI. Stat.*, która odnosiła się do ostatniego, szóstego ołtarza świątyni, przy którym można było otrzymać odpust, podobnie jak przy pięciu pozostałych. Pierwszą stacją stanowił ołtarz główny, drugą ołtarz Wniebowzięcia NMP w nawie głównej, trzecią ołtarz św. Jana Chrzyciela w kaplicy przylegającej do północnego ramienia ambitu, czwartą ołtarz NMP w nawie południowej, piątą ołtarz św. Wincentego w nawie głównej i szóstą ołtarz kaplicy Najświętszego Sakramentu. Było to nawiązanie do wczesnochrześcijańskiej idei pielgrzymowania do najważniejszych bazylik rzymskich, odnowionej w połowie XVI w. przez św. Filipa Neri oraz papieży Piusa V i Klemensa VIII; zob. J. Chélini, H. Branthomme, *Drogi Boże. Historia pielgrzymek chrześcijańskich*, tłum. E. Sieradzińska, M. Stafiej-Wróblewska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1996, s. 178–179.

²⁴ Został on zastąpiony w 1834 r. również niezachowanym dziełem o tej samej tematyce, namalowanym przez Heinricha Königa, jednego z najważniejszych wrocławskich malarzy religijnych pierwszej połowy XIX w., por. J. Lubos-Kozieł, *Wiarą tchnące obrazy. Studia z dziejów malarstwa religijnego na Śląsku w XIX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 345. Obecnie w tym miejscu znajduje się obraz *Jezu ufam Tobie*.

²⁵ AKC, sygn. 322, s. 60 v. Wszystkie informacje dotyczące archiwaliów karmelickich zawdzięczam uprzejmości Pana dr. Józefa Skrabskiego z Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II w Krakowie, przygotowującego monografię *Czarny marmur dębnicki w sztuce polskiej 1625–1945*, któremu w tym miejscu pragnę serdecznie podziękować.

²⁶ Skrabski przypisuje autorstwo ołtarza Adamowi Negowiczowi, twórcy ołtarza św. Stanisława w katedrze w Przemyślu oraz epitafiów Heleny z Wiśniowieckich Warszzyckiej (1680) i Stanisława Warszzyckiego (1684) w kaplicy NMP na Jasnej Górze.

lesnej w nawie głównej²⁷. Zostało wykonane w 1652 r. z fundacji kanonika katedralnego i głogowskiego Johanna Chrysostomusa von Buchau (+1653), znanego bibliofila, który swoje bogate zbiory przekazał Bibliotece Kapitulnej. Powstało dwadzieścia lat przed wzniesieniem budowli i pierwotnie było przeznaczone do ołtarza głównego²⁸. Do kaplicy trafiło zapewne po 1723 r., kiedy na zamówienie kapituły wykonano nowe, znacznie okazalsze²⁹. Ma formę sześcioboku nakrytego kopułą i ujętego w narożnikach kolumnkami kompozytowymi, z trybowanymi przedstawieniami Boga Ojca (w kopule), Chrystusa Zmartwychwstałego (na drzwiczkach) oraz Ewangelistów św. Mateusza i św. Jana³⁰. Wieloboczna forma i dekoracja złożona z bujnych motywów obłoków i kwiatów dobrze współgrały z wnętrzem kaplicy.

Ustawione antytetycznie pomniki nagrobne mają, podobnie jak ołtarz, formę edikuli, ujętej w kanelowane półkolumny tokańskie, wsparte na wydatnych wolutach³¹ [il. 6]. Usytuowana wewnątrz prostokątna tablica jest zamknięta trójkątnie, ujęta w płaskorzeźbioną dekorację roślinną i pierwotnie ozdobiona portretem zmarłego. W części cokołowej pomiędzy wolutami umieszczona jest owalna tablica, zawierająca dalszy ciąg inskrypcji. Niestety prostokątna tablica z epitafium fundatora została w znacznej części zniszczona podczas wojny i zastąpiono ją współczesnym obrazem św. Maksymiliana Kolbego. Elementy architektoniczne obu pomników wykonane są z ciemnoszarego marmuru śląskiego, natomiast prostokątne i owalne tablice epitafijne – z czarnego.

²⁷ L. Burgemeister, G. Grundmann, *op. cit.*, s. 157.

²⁸ “Hi iuxta Literam Testamenti pro Tabernaculo exstruendo in Altari majori Ecclesiae Cathedralis applicari debent”, AAW, *Rationes Fabricae Cathedralis Vratislavisensis [...] de Anno 1669*, syg. III a 13c 231.

²⁹ Tabernakulum zostało wykonane według projektu Johanna B. Peintnera i Johanna B. Fischera von Erlach przez augsburskiego złotnika Johanna W. Fessenmayera, por. L. Burgemeister, G. Grundmann, *op. cit.*, s. 146.

³⁰ Jest to najprawdopodobniej dzieło nierozpoznanego złotnika wrocławskiego, podobnie jak wspomniane powyżej wieczne lampki.

³¹ Zbliżoną strukturę posiadał niezachowany pomnik kanonika Johannesesa Kochläusa (+1552) wystawiony przez J. J. Brunettiego w 1678 r. w północnym ramieniu ambitu. Jego tablica inskrypcyjna wykonana była również z czarnego marmuru, por. L. Burgemeister, G. Grundmann, *op. cit.*, s. 100.

Podobnie jak w wypadku ołtarza jest to marmur dębnicki. We wspomnianym archiwum karmelickim znajdują się dwie informacje mówiące o wykonaniu epitafiów dla Wrocławia. Pierwsza dotyczy zamówionego w lutym 1697 r. u dębnickiego kamieniarza Michała Pomana epitafium „dla biskupa wrocławskiego”³². Druga pochodzi dopiero z grudnia 1722 r. i dotyczy opłaty (42 zł): *a duabus tabulis pro epitaphio vratislaviensis*³³. Nie jest tu określone miejsce, do którego były przeznaczone obie tablice, biorąc jednak pod uwagę wcześniejsze zamówienia, można przypuszczać, że chodzi o katedrę. Najprawdopodobniej najpierw została wykonana prostokątna tablica epitafijna kanonika Brunettiego, zmarłego w 1692 r., następnie w 1697 r. identyczna dla jego brata biskupa. Nieco wcześniej, w latach 1670–1680, powstało także bardzo zbliżone do wymienionych epitafium hrabiego Alfonsa Marescottiego, odkute również w czarnym marmurze i umieszczone w zachodnim przedsiönku katedry³⁴. Natomiast dwie owalne tablice mogły zostać zrealizowane w tym samym czasie lub zgodnie z cytowanym dokumentem dopiero w 1722 r., na zamówienie Lazarusa Brunettiego, krewnego biskupa. Nie można jednak wykluczyć, że wszystkie czarnomarmurowe części epitafium wykonano u schyłku XVII w. i dostarczono do Wrocławia, gdzie dodano tylko inskrypcje. Określenie prawidłowej kolejności prac będzie możliwe tylko wówczas, gdy zostaną odnalezione nowe dokumenty dotyczące kaplicy.

Elementy wyposażenia kaplicy Najświętszego Sakramentu stanowią, obok grobowca św. Jadwigi w Trzebnicy³⁵, interesujący przykład związków artystycznych łączących Śląsk z Małopolską u schyłku XVII w. Ponad ołtarzem i epitafiami, w części podkopułowej, wewnątrz obiega szeroki fryz w formie złożonych bujnych liści akantu, spośród których wyłaniają się postacie puttów, motywy groteskowe i kratka regencyjna. W literaturze przedmiotu wskazywano przede wszystkim na

³² AKC, sygn. 82, s. 15v.

³³ AKC, sygn. 322, s. 117r.

³⁴ H. Hoffmann, *Der Dom...*, s. 60.

³⁵ Por. R. Kaczmarek, J. Witkowski, *Mauzoleum świętej Jadwigi w Trzebnicy*, Wydawnictwo W. Bagiński i Synowie, Wrocław 1993, s. 21–33.

inspiracje płynące z graficznych dzieł Stefana della Belli³⁶. Dekoracja ta mogła powstać nieco później niż sama kaplica, gdyż właśnie na lata 80. XVII w. przypada rozpowszechnienie motywu liści akantu w sztuce śląskiej. Wiąże się to z wydaniem we Wrocławiu w 1684 r. wzorów graficznych, wykonanych przez ówczesnego artystę biskupiego Mathiasa Steinla³⁷, w których spotykamy motywy zbliżone w swojej formie do tych, które znajdują się w kaplicy. Wolno zatem zaryzykować tezę, że fryz mógł być zrealizowany w drugiej połowie lat 80. lub w ostatnim dziesięcioleciu XVII w., a więc kilkanaście lat po wzniesieniu budowli, w czasie, kiedy pod kierunkiem Rossiego prowadzono prace przy kaplicy elżbietańskiej. W obu wypadkach jego twórcami mogli być współpracujący z nim sztukatorzy – syn Domenico Antonio, brat (?) Sebastiano lub Giovanni Simanetti³⁸. Tezę tę potwierdza wyraźne podobieństwo łączące motywy liści akantu i puttów, jakie występuje pomiędzy omawianym fryzem a dekoracją gurtów w kaplicy św. Elżbiety. Jednak precyzyjne określenie twórcy fryzu w kaplicy Najświętszego Sakramentu wymaga dalszych szczegółowych badań.

Ostatnim elementem omawianego wnętrza jest kopuła, której czasza jest dekorowana kasetonami i rozetami o formach nawiązujących do sztuki dojrzałego rzymskiego renesansu, a w dalszej perspektywie do architektury starożytnej. Smukłą przestrzeń wieńczy wysoka latarnia, ozdobiona pierwotnie okiem Opatrzności, zniszczonym podczas działań wojennych. Uwagę zwraca wyraźny kontrast zachodzący pomiędzy ośmioboczną bryłą i jej barokową dekoracją a renesansową w swoim wyrazie kopułą. W tym czasie w architekturze środkowoeuropejskiej nie stosowano już kasetonów z rozetami, lecz dekorację stiukową o listwo-

³⁶ H. Dziurla, *op. cit.*, s. 421. Należy zwrócić również uwagę, tak jak w wypadku kaplicy św. Elżbiety, na ewentualne inspiracje twórczością Jeana Lepeutra, por. L. Burgemeister, G. Grundmann, *op. cit.*, s. 133.

³⁷ Por. L. Pühringer-Zwanowetz, *Matthias Steinl*, Verlag Herold, Wien-München 1966, s. 56–58, il. 50–68. Znakomitym przykładem zastosowania tego motywu w katedrze jest obramienie wejścia do kaplicy św. Elżbiety (ok. 1686). Należy jednak podkreślić, że ornamentyka akantowa była we Wrocławiu znana wcześniej, o czym świadczy epitafium Johanna Götza w kościele św. Elżbiety z 1670 r.

³⁸ Por. B. Patzak, *op. cit.*, s. 195.

wych podziałach, z roślinnymi motywami ornamentalnymi, takimi, jakie możemy zobaczyć w kaplicy Św. Krzyża przy kościele NMP na Piasku (Antonio Coldin, 1667)³⁹. Ołtarz i dwa epitafia wykonane w ciemnym marmurze oparte są na schemacie edikuli i odnoszą się do stylistyki panującej w pierwszej połowie XVII wieku, a więc w okresie późnego manieryzmu i wczesnego baroku. Nie możemy zatem wykluczyć, że ten anachronizm wynikał nie tylko z doświadczeń artystycznych Rossiego, wykształconego w prowincjonalnym środowisku północnowłoskim, lecz w jakimś stopniu także z upodobań estetycznych fundatora, które ukształtowały się na tokańskiej prowincji w połowie stulecia.

We wrocławskiej kaplicy nie znajdujemy natomiast wyraźnych śladów oddziaływania ówczesnej sztuki Rzymu, gdzie triumfy święcił dojrzały barok w wydaniu Gianlorenza Berniniego, Pietra da Cortona i Francesca Borrominiego⁴⁰.

Carlo Rossi najprawdopodobniej nigdy nie był w Wiecznym Mieście, natomiast kanonik Brunetti udał się tam, jak wiemy, dwukrotnie – w 1665 i 1668 r., i z całą pewnością widział ich dzieła. Na Śląsku, podobnie jak w innych krajach należących do Habsburgów, kultura i sztuka odradzały się wówczas po dotkliwych zniszczeniach wojny trzydziestoletniej, stopniowo wykorzystując inspiracje płynące z Italii. Najszybciej proces ten następował w starych i bogatych klasztorach mniszych, czego znakomitym przykładem są opactwa cysterskie w Lubiążu, Krzeszowie czy Henrykowie. Równolegle zaczynały powstawać jeszcze dość skromne fundacje kanonickie i biskupie, które rozwinęły się w pełni w pierwszej połowie następnego stulecia.

Wymowa symboliczna i ideowa oktogonalnej kaplicy wskazuje na jej kommemoratywny charakter oraz na doskonałość ofiary Chrystusa, na narodziny poprzez śmierć do nowego życia i na zmartwychwstanie. Jako że mamy do czynienia z kaplicą grobową, szczególnie ważny jest także wątek przemijania i śmierci, który podkreślają elementy wyposa-

³⁹ K. Kalinowski, *op. cit.*, s. 69; A. Wojtyła, *Coldin Antonio*, [w:] *Leksykon architektury Wrocławia...*, s. 962.

⁴⁰ Na ten aspekt w twórczości Rossiego zwrócił uwagę K. Kalinowski, *Kaplica św. Elżbiety przy katedrze we Wrocławiu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, XV, 1969, s. 293.

żenia wykonane z ciemnych marmurów. Natomiast unoszący się powyżej złocony fryz składający się z bujnych liści akantu i roześcianych puttów jest już zapowiedzią radości zmartwychwstania i życia wiecznego. Sferyczna kopuła z symbolicznym przedstawieniem Boga w latarni jest zatem obrazem nieba, do którego zmierzają dusze zbawionych, wśród których znajdują się również fundator kaplicy i jego brat.

Podsumowując niniejsze rozważania, trzeba podkreślić, że kaplica Najświętszego Sakramentu przy katedrze wrocławskiej, pomimo niewielkich rozmiarów i skromnego wystroju, jest interesującym i dobrze zachowanym przykładem nowożytnej architektury centralnej oraz związków artystycznych łączących w drugiej połowie XVII w. Italię ze Śląskiem i Śląsk z Małopolską. Jej powstanie zawdzięczamy przybyłemu z Toskanii duchownemu oraz pochodzącemu z Lombardii artyście, którzy w ten sposób zapoczątkowali wspaniały rozwój sztuki barokowej we Wrocławiu.

ART FOUNDATION OF JOHANN JAKOB KANON BRUNETTI FOR THE WROCLAW CATHEDRAL

SUMMARY

The text concerns the creation of the first Baroque chapel erected at the southern aisle of the Wrocław cathedral in 1672, and its interior. The founder of the chapel was Wrocław Canon Johann Jakob Brunetti (1629–1692), who came from Massa di Carrara, Tuscany and was laid to rest in the chapel's crypt along with his brother Johann (1646–1703), the assistant bishop. Despite its modest size the work deserves attention for its preserved decor – the altar and two epitaphs made of Dębnik marble and rich acanthus frieze, contrasting with the dome's vault, decorated with coffers and rosettes. The applied forms indicate good knowledge of both Italian Renaissance and early Baroque traditions displayed by the designer of the work, Carlo Rossi, who came from the vicinity of Como, Lombardy. It makes the chapel an interesting work of art of dual stylistic character, which along with the chapel of St. Cross at the Church of BVM on Piasek Island, initiated the erection of further works of this type at the cathedral and at the Dominican and Premonstratensian churches in Wrocław.

Keywords: baroque architecture, artistic patronage, cathedral chapter, Wrocław, Silesia

1. Archikatedra św. Jana Chrzciciela we Wrocławiu, kaplica Najświętszego Sakramentu – elewacja. Fot. Dariusz Galewski, 2014

2. Kaplica Najświętszego Sakramentu – wejście. Fot. Dariusz Galewski, 2014

3. Kaplica Najświętszego Sakramentu – kopuła. Fot. Dariusz Galewski, 2014

4. Kaplica Najświętszego Sakramentu – fragment fryzu. Fot. Dariusz Galewski, 2014

5. Kaplica Najświętszego Sakramentu – ołtarz. Fot. Dariusz Galewski, 2014

6. Kaplica Najświętszego Sakramentu – dawne epitafium kanonika J. J. Brunettiego. Fot. Dariusz Galewski, 2014